

UIT BANGE DAGEN.

't Was in het jaar 1892 juist een halve eeuw geleden, dat de groote handels- en zee-stad Hamburg bijna voor een derde gedeelte afbrandde, en in de maand Mei van dat jaar hadden de Hamburgers den Almachtige gedankt voor alles, wat Hij in die vijftig jaren aan hen gedaan had. Want uit de ontzettende puinhoopen van het jaar 1842 was weder eene prachtige stad verrezen, een koningin der zee, een stad met grooten rijkdom, wier naam in de geheele wereld met achting genoemd wordt. Met trotschen blik overzag de Hamburger zijn mastenwoud, zijne havenwerken, zijn voortdurend toeneemend aantal inwoners, — en ziet, het was zeer goed. Hij zelf had niet met de handen in den schoot gezeten, en God de Heer had zijn vlijt gezegd. — Zoo dacht hij, en hij wiegde zich in zorgeloosheid en een goed leven, totdat de Heer sprak: »Gij dwaas! in dezen nacht zal Ik uwe ziel van u afeischen!»

Op eenmaal was zij er, de afgrijselijke ziekte uit Azië's velden, en met haar kwam er een sterfte, zooals er sedert lange jaren niet gezien was. — Aan de haven begon de cholera, en daarna verspreidde zij zich met ontzettende snelheid van het eene gedeelte der stad naar het anderé. Het was de dood in zijne vreeselijkste gedaante, die zijnen intocht hield in de trotsche en schoone stad. Wat baatte haar nu al haar trots en schoonheid? ... de engel des verderfs, die straat in, straat uit voortschreed, bekommerde zich niet om schoonheid of om trots! Hij maaide alles neder wat hij tegenkwam: kinderen en grijsaards, huisvaders en moeders. En het cijfer der zieken en hulpbehoevenden, der stervenden en der dooden, nam zoodanig toe, dat de hospitalen en de lijkenhuizen geen ruimte hadden voor al de slachtoffers der epidemie. Geheele familiën waren uitgestorven; huizen, die anders overvol waren, stonden nu ledig, en nog vele weken na het eerste uitbreken der ziekte waren vele menschen spoorloos verdwenen. Doodziek en

schier bewusteloos op straat gevonden, zijn zij waarschijnlijk al spoedig gestorven en begraven, en — niemand kent hun graf. Zoo misten kinderen hunne ouders, ouders hunne kinderen, en menigeen, die als vreemdeling te Hamburg kwam en er geene vrienden bezat, die onderzoek naar hem deden, sluimert thans den grooten dag der opstanding te gemoet, zonder dat zijne in verre landen wonende betrekkingen ooit iets naders omtrent zijn lot vernemen zullen.

O, het was een aangrijpend schouwspel: die lange rijen lijkwagens, die brancards voor het transport van zieken, zooals zij door de stad reden en hunne eigene taal spraken, een taal zonder woorden, maar hoe duidelijk verstaanbaar! Van wereldlust en zinnenroes, van spot en ongeloof spraken zij, van dwaasheid en wereldliefe, en van de zware hand Desgenen, die gezegd heeft: *Ik ben de Heer!*

Daar werden zij uitgedragen, die haven- en werfarbeiders, die misschien nog den dag te voren gespot hadden met de nieuwe ziekte: »*Mij* zal zij niet treffen, ik ben een krachtig man, wat zou zij *mij* doen?» En na verloop van slechts weinige uren reeds lag hij, die zoo gesproken had, in het lijkenhuis. — Onwillekeurig komt ons de vraag op de lippen: Hoevelen van hen, die daar stierven, zijn gestorven in het geloof aan hun Verlosser? Hoevelen, wier mond toen gesloten werd, hebben misschien hunne lippen verontreinigd met het bespotten en hoonen van den Allerheiligste? Nog zelfs in den cholera-tijd moest de Hamburgsche rechtbank zich met een gevel van de schrikkelijkste Gods-lastering bezig houden, — een Gods-lastering, die zóó groot was, dat de officier van justitie een aanklacht had moeten indienen. De aangeklaagde, een werkmán, verontschuldigde zich met de gewone uitvlucht, dat hij het zoo kwaad niet gemeend had, en beriep zich op verscheidene getuigen. Maar de personen, op wie hij zich beroepen had, waren niet meer te vinden. Ge-

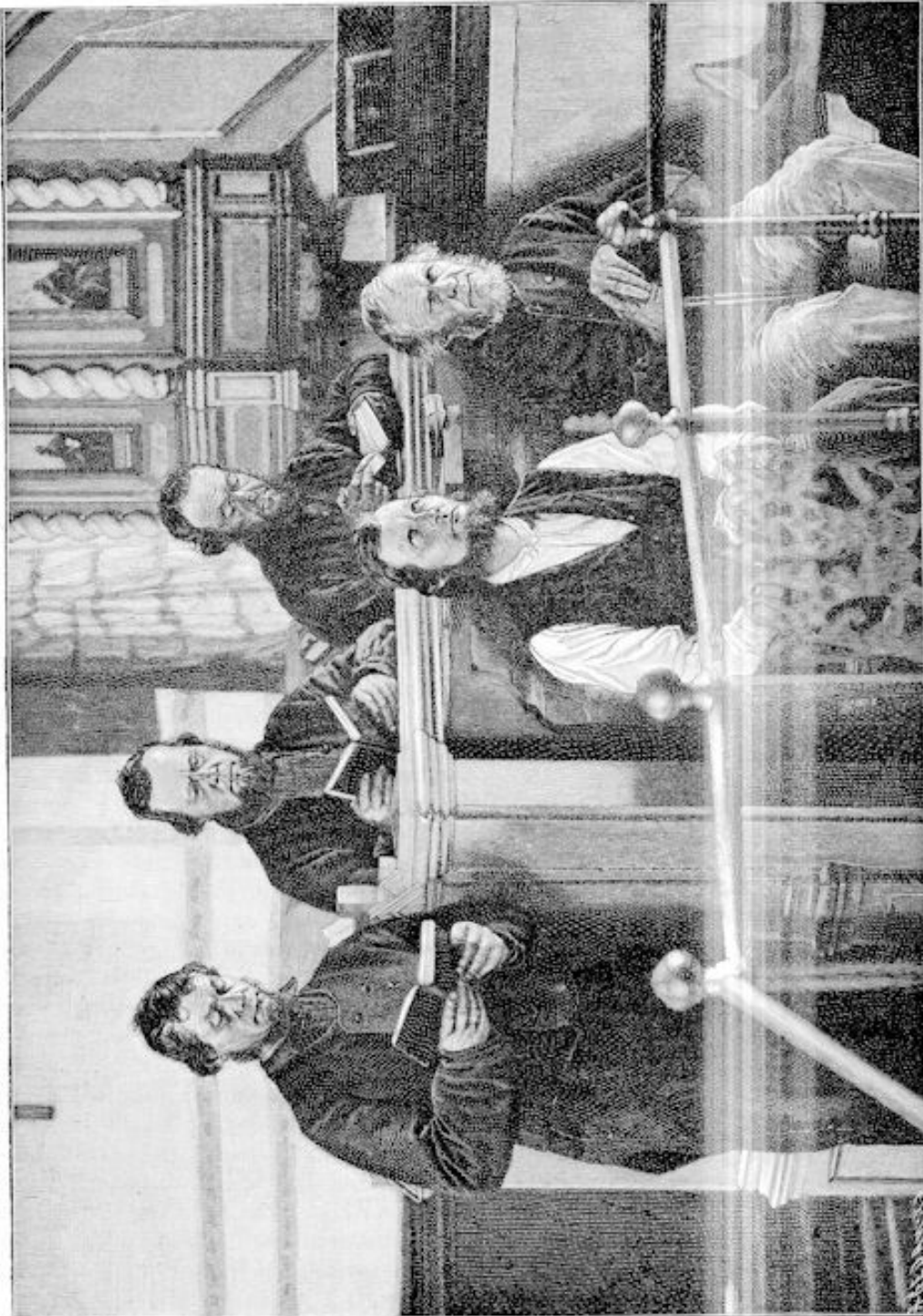
vluicht voor de cholera, of gestorven! — Zij hadden het zeker niet gedacht, die lieden, toen zij in hun jeneverroes den Gekruisigde hoorden bespotten en er om lachten, dat ook zij binnen weinig tijds overweldigd zouden worden door angst, — door den angst voor het sterven, voor de eeuwigheid. O, die ontzettende angst! Want zij kenden Hem niet, die dood en hel overwonnen heeft. Zij hadden misschien van Hem gehoord, als van een vrome legende, of van een belachelijk bakersprookje, — zij hadden een Vereeniging gesticht tegen den Doop, tegen de belijdenis, een Vereeniging tegen de Christelijke opvoeding hunner kinderen, — maar waar was nu de Vereeniging tegen de cholera, waar de Vereeniging tegen de groote, reusachtige sterfte? . . . .

Het waren ernstige, bange dagen voor de arme stad Hamburg, en ook hij, die meende in het geloof te staan, had toe te zien, dat hij niet viel, want de Heer heeft ook de Zijnen niet verschoond, en gelijk Hij het regenen laat over rechtvaardigen en onrechtvaardigen, heeft Hij ook Zijnen kinderen in die dagen bittere wonden geslagen. Zijne bezoeking is zwaar geweest, en niemand kon zeggen, wanneer zij zou ophouden. De naweeën der ziekte is de groote koopstad zelfs nú nog niet te boven, want haar handel en zeevaart waren een tijdlang schier geheel verlamd. De fabrieken en industrieën stonden stil, de kleinhandel op straat had bijna geheel opgehouden, en de verdienste der venters en kramers was uiterst gering. Met zorg werd de toekomst tegemoet gezien door menigeen, die tot dusver een voldoende inkomen genoot, en weldra begon de werkloosheid zich overal te doen gevoelen. Maar het ergste van alles was de wanhopige vertwijfeling van zoo menig ongeloovig hart, de droefheid der wereld, die den dood werkt!

»Hoe kwam het toch? Hoe kon Hamburg deze ramp overkomen?» Zoo hebben velen gevraagd, en het antwoord op die vraag is nog altijd niet met zekerheid te geven. Als een brand barstte zij uit, de ontzettende ziekte, maar veel erger, véél vreeselijker! Een brand — zelfs de schrikkelijke teistering van Hamburg door het vuur in 1842

— kon gebluscht worden; maar wat vermochten menschelijke kunst en menschelijke kracht tegen dit onheil, dat met de snelheid des winds van de eene straat naar de andere vloog, uit den omtrek der haven naar het Hamerbrook, uit de oude stadswijken naar de nieuwe, schijnbaar gezondste buurten! — De wetenschap heeft onmogelijk kunnen constateeren, of het eerste geval van Aziatische cholera uit Rusland of uit Frankrijk overgebracht was, — alleen zóóveel stelde zij vast, dat door het water der stedelijke waterleiding het gif der besmetting overal verspreid was geworden. Uit de rivier de Elbe rechtstreeks in de waterwerken en van daar in ieder woonhuis geleid, bracht het dagelijksche drinkwater elk, die er van gebruikte, dood en verderf, want het was opgevuld met die kleine, voor het menschelijk oog onzichtbare levende wezens, die — in het menschelijk lichaam doorgedrongen — het aan de cholera doen lijden. Naar hun vorm, die in duizendvoudige vergrooting op een komma gelijk, heeft men ze kommbaccillen genoemd. De éénige oplossing der vraag: Hoe kon deze onuitsprekelijk groote ramp met zulk een snelheid en met zulk eene schrikkelijke woede over Hamburg losbarsten? is dus hoofdzakelijk in het slechte drinkwater en vervolgens in de ongezonde arbeiderswoningen te zoeken. Laat ons hopen, dat de verschrikkingen dier dagen krachtig genoeg zijn geweest om in beiderlei opzichten eene afdoende verandering en verbetering tot stand te brengen! Terwijl wij dit schrijven (Juni 1894) behelzen de bladen gelukkig de officieele tegenspraak van het gerucht, dat te Hamburg opnieuw de cholera zou zijn uitgebroken.

Eer wij deze herinneringen uit Hamburgs »bange dagen» besluiten zullen wij — ook met het oog op de voorstelling onzer plaat — nog een woord zeggen over de gestorvenen. Duizenden zijn niet alleen aan cholera, maar ook aan soortgelijke ziekten overleden. Gemiddeld worden er te Hamburg dagelijks 43 menschen ter aarde besteld, — maar toen stierven er in de ergste dagen vier- à zeshonderd menschen per dag aan de cholera, en bovendien nog circa honderd meer aan

GODSDIENSTOEFENING VOOR DE BEGRAVERS VAN CHOLERA-LIJKEN TE HAMBURG (1892).

cholerine en buikloop. Door velen werd destijds beweerd, dat bij de begrafenissen in massa op het Ohlsdorfer kerkhof de meeste lijken zonder kist in een kuil werden geworpen. Maar daartegenover kon ten stelligste verzekerd worden, dat, hoewel in de eerste dagen de lijkenhuizen natuurlijk overvol waren, en het aantal onbegraven lijken gedurende eenige uren tot de vierhonderd steeg, — waardoor in de best bestuurde steden eene oogenblikkelijke verwarring kan ontstaan — toch volgens verklaring van alle daarbij betrokken personen ieder lijk een eenvoudige, met zwarte teer geverfde kist heeft bekomen. Op lange rijen, omstreeks veertig in elke kuil, zijn zij meerendeels des nachts in alle stilte ter aarde besteld geworden. Twee Amerikaansche dagbladcorrespondenten kwamen opzettelijk uit New-York over, om de begrafenissen bij te wonen. Zij waren vol lof over den spoed en de bedaardheid, waarmede de overledenen aan den schoot der aarde werden toevertrouwd, en zij beschreven het fraaie, ver van de stad verwijderd liggende Ohlsdorfer kerkhof als een oord des vredes. Dit kerkhof heeft eene aanzienlijke uitgestrektheid en is, naar Duitschen trant, met fraaie plantsoenen voorzien; derwaarts zijn in de afgelopen twee jaren duizenden heengetrokken, om de laatste rustplaatsen hunner naaste betrekkingen te gaan bezien. Mochten zij ook de stille taal dier massa graven hebben verstaan! Niet alleen Hamburgers zijn het, die daar rusten, — geheel Duitschland en het buitenland leverde zijn aandeel aan cholera-lijken. Immers, Hamburg is als grootste Deutsche handelsstad de verzamelplaats van talloze buitenlanders, zoowel arbeiders als kooplieden, zeevarenden als handwerkslieden; en menige oude moeder in verre landen zal vruchteloos hebben uitgezien naar een levens-teeken van haren geliefden zoon, die naar Hamburg trok, om er zijn brood te gaan verdienen. Menige vreemdeling is te Hamburg gekomen om er plotseling ziek te worden en even plotseling te sterven, — mocht het zijn om eenmaal te ontwaken ten eeuwigen leven!

Zooals men wel kan begrijpen, was het begraven van zoovele honderden slachtoffers

der cholera niet alleen een zwaar, maar ook een levensgevaarlijk werk, wegens de groote kans van besmetting. Maar het moest toch gedaan worden, en wel zoo spoedig mogelijk, om de levenden tegen de gevolgen van de snelle ontbinding der dooden te vrijwaren. Het gewone begrafenispersoneel was niet voldoende; er moesten buitengewone helpers in dienst genomen worden. Dringend noodig en hoogst ernstig was de taak dezer mannen: te midden van het leven waren zij van alle kanten door den dood omringd. Daarom wenschten zij, vóór zij hun vreeslijken arbeid ondernamen, zich te sterken door het gebed en de lezing van Gods Woord, waartoe hun de gelegenheid gegeven werd in opzettelijk voor hen gehouden godsdienst-oefeningen. Van zulk eene indrukwekkende ure des gebeds zijn wij op onze plaat getuige. Zij is vervaardigd naar eene photographie (instantané) van Dr. A. Vianna de Lima te Berlijn, en dus zijn de afbeeldingen der vijf mannen allen welgelijkende portretten. Zij vormen een karakteristieke, zwijgend wel-sprekende groep. Ernst en een diep besef der gewichtige beteekenis van het oogenblik is op aller gelaatstrekken te lezen, en al zijn het blijkbaar allen mannen uit de eenvoudige volksklasse, toch geven zij door hunne aanwezigheid op deze plaats en in deze ure, met zulk een arbeid in het vooruitzicht, onmiskenbaar blijk van een heldenziel, die ons evenzeer eerbied als bewondering afdwingt. Voorzeker! hunne diensten worden met goud beloond; maar dit kan slechts ten goede komen aan hunne nabijwende betrekkingen, als zij zelve het slachtoffer van hun dienstwerk worden; — wat zij in de waagschaal stellen, is het dierbaarste wat zij bezitten: hun *leven*, en wie kloekmoedig, ernstig, na rijp beraad, zijn leven in de waagschaal stelt voor een goede en groote zaak, heeft aanspraak op den eernaam van *held*, al klopt zijn braaf en moedig hart ook onder een Duitsche werkmanskiel!

Juni '94.

H. J. H.

NASCHRIFT.

Juist terwijl dit artikel ter perse gaat, ver-

melden de dagbladen, dat de stad Hamburg een fraaien gedenkpenning heeft laten slaan, als teeken van dank voor de hulp, haar tijdens de cholera-epidemie van 1892 bewezen. Deze medaille, 8 centimeter in middellijn, vertoont aan de eene zijde Hercules, de Hydra bevechtend, en aan den anderen kant het wapen van Hamburg, door twee leeuwen

geflankeerd en omgeven door een krans van eiken- en disteltakken, uitloopende in twee rozen. Aan den eenen kant staat: »Aan de helpers in den nood," en aan de andere zijde: »Het dankbare Hamburg. 1892."

Als wij het recht van uitdeelen hadden, kreeg elk der vijf mannen op onze plaat, zoo ze nog in leven zijn, zoo'n medaille!

TUSSCHEN HOOP EN VREES.

Kom, poes! staak dat blazen, en wees maar niet bang,
Dat Lina je kleintjes zal rooven!
Al neemt ze er eens eentje, zij houdt hem niet lang,
Dat kan je wel stellig gelooven.
De goedige Lien
Wil alleen maar eens zien,
Hoe of 't met je kroost staat geschapen.
En dat je geen kwaad hebt te vreezen.
Kan je op haar gezichtje wel lezen!

Wat was dat een pret, toen je als moedertje-poes
Je met een gezin zaagt verrijken:
Toen daar in de mand dat geroes en gesoes
Van je kleuterjes viel te bekijken!
Al ben je ook een beest,
Je bent blijder geweest,
Dan bij 't smullen aan 't lekkerste hapje:
Voor geen kluiven of worsten of visschen
Wil je één van je kindertjes missen!

Je hebt ze gekoesterd — nooit vond je 't een last —
Met moederlijke' ijver en liefde;
Maar dat ze zoo vaak zijn gezien en betast,
Dát was wat het meeste je griefde.
Och! al dat gesol
Maakt je waarlijk nog dol:
Je hebt er maar angst van en tobben!
En soms durf je bijna niet hopen,
Dat alles nog goed af zal loopen!

Maar wat Lina betreft, — maak je niet ongerust:
Heusch! die zal je poesjes niet kwellen,
Want dieren te plagen, is geenszins haar lust
Dat hoef ik je niet te vertellen.